

Natalie Zahles fjerde eftermæletid

Claus Bjørn

Fortid og Nutid, december 1993, hefte 4, s. 314–322.

I denne udvidede anmeldelse af Birgitte Possings omdiskuterede disputats: *Viljens styrke. Natalie Zahle – En biografi*, fastslår Claus Bjørn, at bogen er blevet en værdifuld demonstration af biografens muligheder som videnskabelig genre. Bogens styrke er forfatterens stadige konfrontation af myten med kildematerialet og hendes evne til at inddrage læseren i dette arbejde. Den største svaghed, finder Claus Bjørn, er, at forfatteren i et vist omfang lader sig forføre af sit emne, Natalie Zahle. Det rækker dog ikke ved hans vurdering af værket som en meget betydelig bog.

Claus Bjørn, f. 1944, lektor i landbohistorie ved Københavns Universitet. Har beskæftiget sig indgående med landbrugets og landbosamfundets historie. Har senest skrevet *Den gode sag. En biografi om Christian Ditlev Frederik Reventlow*, 1992.

Vi skal ikke gå ret mange år tilbage, før den historiske biografi var en både lidet agtet og dyrket genre inden for faghistorikernes kredsløb. Berømte danskere blev beskrevet i *Bogen om N.N. Skrevet af hans venner* eller i *Mindebogen om P.P.*, også skrevet af vennerne. Biografien dyrkede fandt man hyppigst på afstand af det universitære miljø. Højskolefolk skrev om højskolefolk, partipressens journalister om socialdemokratiske pinde. Og så videre. Således beskrev undertegnede situationen sidst i 1970'erne i en omtale af en af de få faghistorikere, der havde helliget sig levnedsskildringen som sit felt, Viggo Sjøqvist.¹ Genlæs i øvrigt hans *To gange fuldkommen lykkelig* om Constanze Mozart – et fint eksempel på en borgerlig humanistisk historieskrivning, når den er mest indtagende.²

Situationen har ændret sig radikalt. Var det Ebbe Kløvedal Reichs *Frederik* fra 1970, der var den første bebud af den ny genre?³ I hvert fald har biografien placeret sig stærkt i den historiske litteratur. Christian 4. og Louis Pio har fået to bøger,⁴ Ove Rode har fået sin firebinds skildring ved Tage Kaarsted,⁵ Kristian Hvidt har taget sig af Edvard

Brandes,⁶ Steffen Heiberg foruden Christian 4. også af Corfitz Ulfeldt,⁷ en slægtning har givet os tre bind om Christmas-Møller,⁸ en tidligere DKP'er har skildret Aksel Larsen, osv.⁹ Er det post-modernismen? Er det forlagene? Måske, for både Gad og Chr. Ejlers har egentlige biografiserier. I hvert fald er det ikke uden betydning, at forlagene gerne vil have bøgerne ud. Endelig: En nær kollega udgav en biografi om Hartvig Frisch og fik fortjent megen og megen positiv omtale omkring udgivelsesdagen.¹⁰ En dag i en bus ind fra Njalsgade kommenterede han presseopmærksomheden: »Nu har jeg dog gennem årene lavet en del helt hæderlig historie, og så er det først med denne biografi, der bliver interesse for det, jeg laver«. Der er en interesse for biografierne (hvis personen er interessant og »aktuel«), og hvem kan sige sig fri for et ønske om at blive modtaget, bemærket, med andre ord: blive læst?

Birgitte Possings *Viljens styrke*, der handler om Natalie Zahle, er så den første historiske biografi, der er blevet antaget til forsvar for den filosofiske doktorgrad.¹¹ Det gik ikke stille af, for en af de officielle opponenter brokkede sig ret

hørligt og betvivlede egentlig bogens adkomst til denne værdighed. Hvor var relevansen?

Herom kan man vel blot bemærke, at det selv for indviede kan være ganske vanskeligt at se kriterierne for antagelse respektive ikke-antagelse af afhandlinger til forsvar. Axel Linvald oplevede for 70 år siden at få sin *Kronprins Frederik*-bog forkastet.¹² Det gjorde ham bitter på de ansvarlige, og det er forståeligt, når man i historiens bakspejl ser, hvad der blev antaget. Man synes at operere med kriterier, der kræver, at en afhandling skal være på en godt 300 sider, helst godt forsynet med noter og helst byggende på et stort utrykt kildemateriale. Og det historiske håndværk behøver såmænd ikke en gang at være i orden, viser det sig.

Så hvorfor i alverden dog ikke? Natalie Zahle er en tilstrækkelig interessant skikkelse *per se*, og Birgitte Possing har støvsuget hendes arkiv plus andres, håndteret kildekritikken udmærket og kommer endda med nogle af de mest relevante betragtninger over biografisens problem, undertegnede har læst på dansk. Så der er *bøf* nok.¹³

Foruden den filosofiske doktorgrad oplevede Birgitte Possing at få bogen kåret som nr. 1 i Weekendavisens læserafstemning. Det er velfortjent, for det er en meget læseværdig bog, hun har skrevet. Når man er i selskab med hende og frøken Zahle, så vender man siderne for at stifte bekendtskab med, hvad der så hænder. Bogen er (de fleste steder) elementært spændende læsning for den interesserede læser, og man kan så være interesseret i 1800-tallets Danmark, dansk skolehistorie, kvindeemancipationen eller blot i at lære en af de store damer i dansk historie at kende på nærmere hold.

Det, der er lykkedes for Birgitte Possing, er at formidle sin egen nysgerrighed. En nysgerrighed, der er vakt af den myrternes Natalie Zahle, der den dag i

dag hænger i fuld figur på hovedtrappen på Nørrevold. Og med denne nysgerrighed, der deles med læseren, tager Birgitte Possing os med ind i værkstedet. Her har vi myten, her har vi kilderne – hvad får vi så ud af det? Det kan synes omstændeligt, når Birgitte Possing (s. 91ff.) giver os alle mellemregninger på sine udregninger af antallet af piger i de københavnske skoler, men det er i bogens ånd. Det bliver rent Sherlock Holmes i udregningen af Elisabeth Buntzens forfalskede vidnesbyrd (s. 223ff.), og det fungerer perfekt, når Birgitte Possing går til Kongehusarkivet for at torpedere historien om kongelig betaling for Natalie og hendes broders skolegang (s. 84). Derimod går der nok for vidt, når forfatteren vil prøve at komme til klarhed over den svækkelse, der ramte moderen ved den lille Natalies fødsel. Det kan gynækologer i dag sgu ikke have nogen begrundet mening om! (s. 71).

Det er Birgitte Possings styrke, at hun i et godt, jargon-frit dansk tager sine læsere med hele vejen i konfrontationen mellem myte, kilder og så »wie es eigentlich gewesen« ifølge Birgitte Possing. Man er med hende i arkivet, læser brevene til og fra Natalie Zahle og diskuterer så at sige med forfatteren.

Birgitte Possing er til stede i *Viljens styrke*. Omtrent lige så meget som frøken Zahle. Det er igen et plus, når hun f.eks. meget velargumenteret taler for at bruge huller i kildematerialet som kilde i sig selv. Det gælder ikke mindst de manglende breve til og fra Mary Archer (s. 57, 248ff.). Det gælder også, når Birgitte Possing trods sin nysgerrighed på ét sted standser op og siger: Hertil – og ikke længere. Hun afdækker omkring Natalie Zahle et netværk af kvindefællesskaber, der indebar fælles bolig, endog »indtagelse« af plejebørn, således at husholdet så stærkt som muligt mindede om det »almindelige« hjem, blot uden et mandligt overhoved. Var der i disse parforhold også en sexuel

dimension? Sprogbrugen kunne være hed som hos en Henriette Skram, men det er nok klogt af Birgitte Possing at sige, at det ved vi ikke noget om. Fællesskabet var der og krævedes respekteret af omgivelserne.

Men Birgitte Possing er også til stede på en lidt mindre sympatisk vis. Hun slår sig lidt for højroestet til ridder på andres – forgængernes – svagheder. Hvad skal det til at hænge en ung historiker ud (s. 46f.), fordi hans ordning af Natalie Zahles arkiv kunne være gjort anderledes og bedre? At diskutere med uudgivne specialer er en uting (s. 42), og det var heller ikke sikkert, at Paul Hennings blot lige kunne være gået hen på skolen og have slået op i protokollerne (s. 226). Da forfatteren til disse linier selv er blandt ofrene, så føler han sig også foranlediget til at sige: »Tøv nu en kende!«, når »Olsens Danmarkshistorie«¹⁴ bliver nedgjort s. 424f.

Det er nu mest i småtingsafdelingen. Men det er lidt for skævt, når Edvard Lehmann bliver slået sammen med hagiograferne i »Første eftermæletid«.¹⁵ Birgitte Possing tager da også indgående stilling til hans artikel fra 1927 (s. 37ff.) og anerkender hans kritiske behandling af emnet. Men hun lukker ham inde i sin tid, anledningen (jubelumskriftet) og hans manglende egenskaber som provokatør (s. 40), og det skønt en sammenlæsning af hans og Birgitte Possings behandling lige så vel kunne have placeret ham som inspirator og forudsætningen for *Viljens styrke*.

Derfor titlen på denne kommentar.

Den Natalie Zahle, der fremstår af *Viljens styrke* er sandelig en spændende dame. Hun er blevet farligere, mere modsætningsfyldt end mytens frøken Zahle, og man får unægtelig lyst til at konfrontere hende med den Johanne Louise Heiberg, hun krydser klinger med i 1859 (s. 153ff.): »Spectatrix« alias den fejrede primadonna bekræfter her kun alt for godt, at hun muligvis på

scenen var en svane, men udenfor et mindre yndefuldt og i hvert fald ret ondskabsfuldt stykke fjerkræ. Der er ingen relevans i hendes indlæg, som ikke bevæger sig en tomme uden for fruens egen konstante selviscenesættelse. Der skulle mod til som ung og ukendt institutbestyrerinde at tage til genmæle, omgivet af klakører som fru Heiberg var. Men der er bid – og naturligvis langt mere af sund sans – i Natalie Zahles svar.

Fru Heiberg beherskede en kreds af mænd omkring sit og Heibergs hjem. Natalie Zahle dirigerer på samme vis rundt med alle de betydningsfulde mænd, hun kunne komme i nærheden af. Brygger Jacobsen, Ludvig Schrøder, A.D. Jørgensen og dennes antipode Johannes Steenstrup, »bruges« af Natalie Zahle til af fremme skolens vel og opbygge hendes position. Lovende unge mænd fra Georg Brandes over Berninakredsens førstetyr, Carl Ewald, til nevøen Otto Zahle aftjener deres værnepligt i skolen og – idet mindste senere – vurderes som kommende lederemner.

På sin facon har Natalie Zahles kvindelighed været håndteret med lige så stor effektivitet som fru Heibergs gådefulde erotiske væsen. Og Birgitte Possing viser også fint, hvordan frøken Zahle selv fik drejet episoder og begivenheder hen i denne retning. »Dette ville en mand aldrig have gjort«, var fættereren, højesteretssagfører Zahles kommentar til de rentefrie lån, hun ud-bød til skolens rejsning. Her punkterer så Birgitte Possing myten og viser, at dette arrangement må være iværksat med de juridiske rådgiveres viden (s. 268).

Viljens styrke hedder bogen, og naturligvis har Natalie Zahle været udstyret med en kolossal viljestyrke. Og denne vilje kunne kræve, byde, skælv, tvivle, være grædefærdig – når det fremmede hendes og skolens sag, der var et og det samme. Måske skulle der have stået lidt mere om taktikeren Natalie Zahle.

For det er nu eminent, som hun kan manøvrere! I 1872 sker det forfærdelige, at to af de mænd, som hun »bruger«, Carl Ploug og Bjørnstjerne Bjørnson, ryger i totterne på hinanden. Det var naturligvis Bjørnsons tale om at »ændre signaler« over for Tyskland. Ploug var den indflydelsesrige, stadige støtte – og Bjørnson en af de åndsfyrster, der kastede glans over arbejdet ved at komme i hjemmet, eventuelt komme i skolen. Det er helt tydeligt, at Natalie Zahle længst mulig søger at holde på både *Fædrelandets* nyttige redaktør og den fejrede digter. Og det skønt hun må have taget afstand fra de ændrede signaler, men hun var jo en »svag Character«.

Jo, godmorgen!

Min væsentligste indvending mod Birgitte Possings fremstilling af Natalie Zahle går ikke på, at det ikke er skolehistorie eller kvindehistorie, hun har skrevet. Men at hun nok et lille stykke hen ad vejen har ladet sig forføre af Natalie Zahle, og dermed ganske enkelt delt skæbne med så mange andre forfattere til biografier med C.O. Bøggild-Andersen som velkendt forgænger.¹⁶

Har Birgitte Possing ikke gjort Natalie Zahle til en mere anfægtet, mere tvivlende, mere »svag Character«, end hun virkelig var? Natalie Zahle opbygger et skoleimperium, der allerede i hendes egen tid nød royal bevågenhed, hvad der som bekendt også siden blev skolen til del. Naturligvis var det forfærdeligt, som frøken Zahle forsyndede sig mod etikette og meget mere, da kronprins Frederik med hustru i 1892 aflagde skolen besøg. Men det var dog ikke værre, end at de kongelige kom igen ved flere lejligheder. Måske havde hun blot, som Birgitte Possing selv, sagt majestæt til en kongelig højhed! (s. 351).

En af de situationer, hvor Natalie Zahle efter min mening fremstår mere usikker, end der er belæg for, er i for-

holdet til H.C. Andersen. Og lad os her blot følge Birgitte Possings egen redegørelse: Andersen kendte Natalie Zahles fader, præsten Sophus Zahle, der besad en beskeden digterisk åre. Der var en kontakt til datteren, og den forlængst berømte digter kom af og til og læste op i hendes skole. Han var ikke helt vel tilpas ved hende (ifølge sine dagbøger), og hun havde i 1864 ødelagt en middag for ham ved at holde en lang, moralsk tale for ham, der konfronterede den gode mad, de indtog, med soldaternes usle kår. Hun og hendes skole hylde ham naturligvis ved jubilæet i 1869 (for hans ankomst til hovedstaden), og hun kender ham godt nok til at invitere ham netop årsdagen efter, da han ellers vil sidde og tude til sin dagbog over Verdens glemsomhed. Han kommer og læser op, alle er instrueret om at behandle ham som et råddent æg, og hun får endog standset stueurets gang, så ikke engang middagslagene skulle forstyrre den sensible digter! Andersen var lykkelig, og en sten i mytebyggeriet var lagt på plads.

Her skriver Birgitte Possing: »Lige så beklemt og måske ligefrem bange, han var for hende, lige så nervøs var hun for at komme til at såre eller fornærme ham med sin facon« (s. 262f.). Det bygger Birgitte Possing nu på det ovenfor fortalte, på Første eftermæletids beretning om, at han af og til kom i hendes pensionat, men at dette ikke har sat spor i hendes arkiv – »det ser da også ud som om Natalie Zahle ikke indbød ham som gæst i sit private hjem, men nøjedes med at invitere ham til at læse op for sine elever«.

Nuvel, Birgitte Possing bygger sin fremstilling på det meget store og generelt velbevarede arkiv, og her er der vel næppe et spændende hul i materialet a la Mary Archer. Men kort forinden har vi fra Andersens dagbog ganske godt belæg for, at hun aldeles ikke følte sig hæmmet af hans nærværelse, når hun var optaget af soldaternes situation

i forhold til det veldækkede middagsbord!

Viljens styrke er en meget betydelig bog, der sætter sig store mål. Birgitte Possing har indkredset en række af de krav, en biografi skal opfylde i dag for at kunne være et fuldgyldigt videnskabeligt bidrag. Langt hen af vejen lykkes det hende i sin stadige konfrontation af myte med kildemateriale at indfri disse krav. Det er ikke blevet et stykke dansk kvindehistorie, men der er kommet mange indsigter om kvinders situation i sidste halvdel af 1800-tallet. Det er heller ikke blevet bogen om Natalie Zahle i dansk skolehistorie, og her kan man nok savne nogle perspektiveringer undervejs. Men det er blevet en meget værdifuld demonstration af biografens muligheder som videnskabelig genre.

Noter:

1. *Fortid og Nutid* 27, 1977–78, s. 226f.
2. Viggo Sjøqvist: *To gange fuldkommen lykkelig*, 1975.
3. Ebbe Kløvedal Reich: *Frederik. En folkebog om N.F.S. Grundtvigs tid og liv*, 1972.
4. Benito Scocozza: *Christian 4.*, 1987; Steffen Heiberg: *Christian 4.*, 1988; Jens Engberg: *Til arbejdet! Liv eller død! Louis Pio og arbejderbevægelsen*, 1979; Henning Tjørnehøj: *Louis Pio: folkevækkeren*, 1992. En tredje biografi af Christian 4., af Bodil Wamberg, udkommer i slutningen af 1993.
5. Tage Kaarsted: *Ove Rode. En politiker bliver til*, 1963; samme: *Ove Rode som partipolitiker*, 1971; samme: *Ove Rode som indenrigsminister*, 1987; samme: *Ove Rode – en politiker ved vejs ende*, 1989.
6. Kristian Hvidt: *Edvard Brandes. Portræt af en radikal blæksprutte*, 1987.
7. Steffen Heiberg: *Enhjørningen Corfitz Ulfeldt*, 1993.
8. Wilhelm Christmas-Møller: *Christmas 1–2. Christmas-Møller og Det konservative Folkeparti*, 1993.
9. Kurt Jacobsen: *Aksel Larsen*, 1993.
10. Niels Finn Christiansen: *Hartvig Frisch. Mennesket og politikerens*, 1993.
11. Birgitte Possing: *Viljens styrke. Natalie Zahle – En biografi om dannelse, køn og magtfuldkommenhed 1–2*, 1992.
12. Axel Linvald: *Kronprins Frederik og hans regering 1797–1807 I. Styrelsen og dens mænd. Økonomisk og social politik*, 1923.
13. *Historisk tidsskrift* 92, 1992, s. 353ff.
14. *Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie* 1–16, red. Olaf Olsen, 1988–1991.
15. Edvard Lehmann: *Natalie Zahle, Natalie Zahle til Minde. 1827.1852.1927*, red. M. Steinthal m.fl., 1927. Birgitte Possing deler Natalie Zahles skrevne eftermæle op i, hvad hun har kaldt de tre eftermæletider. Sit eget bidrag betragter hun som det, der indleder tredje eftermæletid (*Viljens styrke*, s. 434ff.). Det burde måske rettelig i stedet være Edvard Lehmanns bidrag, hvorved vi med *Viljens Styrke* er startet på den fjerde eftermæletid!
16. C.O. Bøggild-Andersen: *Hannibal Sehested 1–2*, 1946–1970.